

УЧЕШЋЕ ГРАЂАНА У СУБЕЊУ

I Питање учешћа грађана у субењу било је у прошлости, међу правницима, предмет многих дискусија, али и данас не губи од своје актуелности. У нашој земљи проблем пороте, како се уобичајено назива ова установа, био је у центру пажње на многим конгресима и саветовањима правника (1). У задње време нарочито оживљава дискусија по овом питању у вези са предлозима о реформи односно унапређењу нашег правосудног система.

Правосуђе, као неразводјни део целокупног друштвено-политичког уређења, пролазило је кроз све фазе нашег друштвеног развоја и углавном успевало да одрази динамичност тог развоја. У првој послератној фази, поред осталих закона из области судског права, доноси се Закон о уређењу народних судова (1945.год.), којим су дати основни принципи новог правосуђа и први пут озаконена установа учешћа грађана у субењу. Устав ФНРЈ од 1946. дао је основна начела у организацији правосуђа, после њега доноси се Закон о уређењу народних судова од 1946, а касније и Закон о судовима од 1954. године. Већ овај делимичан приказ показује да су измене у правосудном законодавству вршене доста често, али оне су имале само делимичан карактер. Устав СФРЈ од 1963. поставио је наш друштвено-економски систем на основе самоуправљања и социјалистичког демократизма и истовремено пружио могућности за усклађивање правосуђа са уставним принципима и целокупним друштвеним развојем. Али и после доношења Устава велики број правосудних закона је само парцијално измењен. Са даљим развојем новог друштвеног система, а посебно друштвеног самоуправљања, долази до све већег несклада између самоуправне, друштвено-економске основице и правосудне надградње, која у последње време све мање успева да прати брзи развој друштвених односа. Данас, у процесу спровођења даље демократизације нашег социјалистичког друштва, постављају се одређени задаци у раду на унапређењу правосудног система. Поставља се захтев за генералним преиспитивањем овог система, а посебно се истиче да судовима треба дати шири овлашћења, већи значај, али и

(1) Тако, на пример, на Првом конгресу правника у Београду 1925. г. расправљало се о учешћу лаика у правосуђу; изнета су два супротна мишљења, али већина се изјаснила против учешћа лаика у кривичном правосуђу. На Првом конгресу правника ФНРЈ у Београду 1954. било је неколико запажених реферата, нпр. др В. Бајера и других.

већу одговорност у циљу остварења Уставом загарантованих права грађана ⁽²⁾.

У оквиру обимних дискусија о актуелним проблемима правосуђа (у скупштинским одборима, на разним саветовањима и стручним састанцима) разматра се и установа учешћа грађана у суђењу (институт пороте). Дискусије се углавном своде на следећа питања: да ли уопште треба задржати институт пороте у нашем судском систему, с обзиром на данашњи степен нашег друштвеног развоја; да ли треба мењати досадашњи систем и организацију пороте и у ком правцу треба извршити ту реформу, или треба задржати садашње стање и обим учешћа грађана у суђењу, а само предузети одређене мере у правцу побољшања квалитета судија-поротника.

Одговор на постављена питања мора се тражити у нужној повезаности овог института са развојним путем и улогом правосуђа, посебно судава, у нашем систему друштвеног самоуправљања. Судска функција се обавља у јединственом судском систему, али обухвата широко подручје друштвених односа, разрешава веома разноврсне спорове. Тако установа учешћа грађана у суђењу постаје веома сложен проблем који је немогуће решавати на једнообразан начин, већ се то мора вршити у зависности од врсте поступка и спорова који су предмет суђења. Стога је и разматрање проблематике поротног суђења овом приликом ограничено на подручје кривичног правосуђа.

II Установа учешћа грађана у суђењу (порота) јавља се у разним друштвеним формацијама и у разним облицима, зависно од државне структуре и друштвеног уређења сваке поједине државе. Разни посредни и непосредни фактори доводили су до различитих решења питања о учешћу грађана у суђењу. При овом не треба губити из вида да владајућа класа у одређеном моменту тражи најприкладнија решења ради обезбеђења правног поретка и законитости у земљи, а у циљу осигурања властитих интереса ⁽³⁾. Полазећи са ових позиција неизбежно је да се установа учешћа грађана у суђењу размотри као историјска категорија.

Први класични облици пороте срећу се у античкој Атини (суд хелијаста) и Риму (најпре *iudices selecti*, а касније тзв. квестиони суд). У средњем веку, у периоду чисте владавине феудалаца, нема поротног суда. Када је у Енглеској буржоазија постепено освојила власт, уведена је енглеска порота као прототип савременог поротног суда. Енглеска порота — *jury* — која се појавила већ крајем XII и почетком XIII века, постојала је више од пет векова, када се у XVIII веку уклопила у револуционарне идеје и политички програм француске буржоаске револуције ⁽⁴⁾.

(2) Др Јосип Бригитић, Правосудни систем (Смјернице за унапређење), *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 1/1968, стр. 52—55; проф. др Јован Борбенић у делу „Политички систем (Одељак о политичкој улози суда) између осталог констатује да „процес дубље демократизације и друштвеног самоуправљања није до данас нашао битнији израз ни у теорији ни у пракси југословенског судства. Од свих политичких институција ова организација је до данас остала највише стара и била је најмање предмет свестраних критичких оцена“, Политички систем, Београд, 1967, стр. 640.

(3) Др Борислав Благојевић, Политички аспекти учешћа лавка у правосуђу, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 2/1956, стр. 142.

(4) Др Миленко Јовановић, Порота у правосуђу Југославије, Београд, 1958, стр. 8—24.

У савременом праву установа учешћа грабана у субењу настала је као захтев демократских, напредних снага друштва, које су у овој установи виделе гаранцију личних слобода и права грабана против злоупотреба државне власти и самовоље професионалних судија потчињених влади. Према томе, ова установа је историјски прогресивна и у суштини револуционарна тековина друштвеног развоја ⁽⁵⁾. Учешће грабана у субењу појављује се као нужност, нарочито у временима социјалних револуција у појединим земљама. У таквим моментима могуће је да се хитно организује судство нове државе само уз помоћ грабана, политички изграђених и оданих, који су у стању да схвате нове друштвене односе и ново право, иако немају потребну стручну спремност ⁽⁶⁾.

Француска буржоаска револуција пренела је установу пороте из Енглеске на европски континент као политички принцип. Током XIX века скоро све европске државе, под притиском либералних елемената, усвојиле су пороту као прогресивно начело француске револуције, наиме, увеле су систем праве пороте. Суд је састављен из два тела, од којих један сачињавају професионалне судије, а други поротници — лаици (jury). Порота одлучује одвојено и самостално само о чињеницама (о кривници оптуженог), а о казни и осталим питањима одлучују професионалне судије. Међутим, искуство је показало да се порота (jury) може одржати само под специфичним условима функционисања енглеског правосудја. Још у току XIX века у неким немачким државама уведени су тзв. скабински судови (Schöffengerichte), у којима су професионалне судије и судије-лаици, као чланови једног истог судског већа, заједнички одлучивали како о кривници, тако и о казни. Постепено, у току XX века, многе земље су напустиле енглески тип пороте (то је учинила и Француска после II светског рата 1945. године), тако да данас у савременом европском праву преовлађује тип „скабинског суда“ ⁽⁷⁾. То је у ствари, систем поротног суда, мешовитог по саставу, а јединственог у одлучивању о целој правној ствари. Систем праве пороте и даље се задржао у Енглеској, мада је фактички обезбеђена велика улога професионалних судија који врше огроман утицај на пороту.

Социјалистичке земље такође имају поротно судство са почелима у октобарској револуцији, које се одликује мешовитим саставом суда у коме судије-поротници равноправно одлучују са професионалним судијама о

(5) Др Мирко Перовић, Постоји ли код нас проблем пороте, *Архив за правне и друштвене науке*, 1956, бр. 2, стр. 176—177.

(6) Др Борислав Благојевић, цит. рад, стр. 146—148; проф. др Јован Борђевић у цит. делу каже: „Све револуције у историји немају велико поверење у судство и нарочито теже да га депрофесионализацију. Политичка бирократија настоји да контролише све центре одлучивања, да се судство подреди и укључи у себе поједине грабана који се више бирају према свом односу према владајућем политичком апарату него по интересу и способности да буду судије. То је довело до тзв. лаицизирања судства. Политички систем, стр. 639—640.

(7) Већина европских држава усвојила је систем јединственог судског већа, јер се у пракси показало да судије-поротници нису у стању да самостално одлучују о чињеницама; уопште, њима је потребна стручна помоћ и руководство професионалних судија. Поред тога, утврђивање чињеница не може се одвојити од примене права. Др Владимир Бајер, Судци поротници, *Зборник Правног факултета у Загребу*, 1955, бр. 3—4 стр. 146—152.

свим питањима одређене правне ствари. По угледу на СССР и остале европске социјалистичке земље преузеле су исти систем поротног суђења ⁽⁸⁾. И овде је учешће грађана у суђењу израз политичког принципа демократизације правосуђа односно судске функције, али је битно измењен класни карактер тог принципа.

III Код југословенских народа учешће грађана у суђењу има своју историјску традицију из XIX века. И овде су углавном постојала два система: систем праве пороте у Словенији и Далмацији и систем мешовитих судова у Босни и Србији. Закон о кривичном поступку бивше Југославије од 1929. године укинуо је установу пороте, што је била логична последица заоштравања класне борбе и шестојануарске диктатуре. Овој одлуци претходиле су обимне дискусије, које су нужно имале одређено политичко обележје. Ипак аргументи „за” и „против” установе пороте који су том приликом истицани, заслужују пажњу, јер се слични разлози понављају и данас. Међутим, у садашњем разматрању аргумената, у прилог или против постојања пороте, мора се полазити од нужне друштвене условљености правних појава, од повезаности права са политичким односима у појединој земљи ⁽⁹⁾.

Правосуђе нове Југославије прихватило је од самог почетка установу учешћа грађана у суђењу. Иако је учешће грађана уведено у наше право током НОБ-а, ова установа се не може сматрати тековином наше народне револуције, јер има своје историјске корене у класичној пороти. Наша држава, увођењем учешћа судија-поротника у кривичном и грађанском правосуђу, само се прикључила току општег историјског развоја, у коме учешће грађана у суђењу постаје политички принцип савремене државе. Порота у Југославији појавила се као нужна последица револуционарних тековина НОБ-а, тј. народног карактера наше власти. У нашем социјалистичком друштву она мора да буде нова по друштвеној садржини, али је у основи стара, већ позната форма организације судске функције ⁽¹⁰⁾.

У првим данима борбе народ је судио јавно на збору, по правилу под руководством неког члана партизанског штаба, или су јавно, уз учешће народа, судила већа састављена ad hoc од припадника партизанских одреда. Када су формиран народноослободилачки одбори, они су обављали најнужније судске послове. У каснијем периоду чине се најпре напори да се судска функција издвоји из круга задатака народноослободилачких одбора, а затим да се судови организују изван НОО, као самостални органи народне власти. У правним документима тога времена срећу се начела новог судства, а касније и зачеци поротног суђења тј. организације судских

(8) Др Миленко Јовановић, цит. рад. стр. 32.

(9) Др Борислав Благојевић, цит. рад. стр. 144—146. — Аргументи у прилог једне или друге тезе опште су познати. О томе види: др Божидар Марковић, Уџбеник судског поступка Краљевине Југославије, Београд, 1937, стр. 65; др Миливоје Перовић, рад цит. под 5), стр. 177.

(10) Др Мирко Перовић, рад цит. под 5), стр. 181—182. Др Ото Центнер, О реформи пороте у ФНРЈ, *Наша законитост*, 1961. бр. 1—2, стр. 2.

већа од три члана, једног сталног председника већа и двојице почасних судија-приседника ⁽¹¹⁾.

Одмах после ослобођења земље долази до обимне законодавне делатности, а посебна пажња поклања се законима судског права ⁽¹²⁾. Упоредо са законодавством на овом подручју и доношењем Устава од 1946. године, долази и до прве кодификације кривичног процесног права. Тиме се коначно оформљује установа учешћа грађана у оквиру опште организације судова.

IV Установа учешћа грађана у суђењу је саставни део нашег судског система и представља институцију која има своје место у уставним одредбама и другим законима ⁽¹³⁾.

Устав од 1963. године обогаћује учешће грађана у суђењу обележјем друштвеног самоуправљања, одредбом да се, ради остваривања самоуправљања, грађанима зајамчује право да одлучују о друштвеним пословима, између осталог и као судије поротници (чл. 34). У даљој разради овог начела Устав предвиђа као правило да у суђењу учествују судије и судије-поротници, а да се савезним законом може одредити да у одређеним судовима и у одређеним стварима у суђењу учествују само судије (чл. 137. Устава).

Наше ново правосуђе од самог почетка определило се за систем јединствених судских већа, састављених од сталних и повремених судија (судија-поротника). У свим законима судског права доследно је разрађено начело по коме су професионалне судије и судије-поротници равноправни чланови судског већа у вршењу судијске дужности. У кривичном правосуђу до 1965. године судије-поротници учествују само у суђењу пред првостепеним судом, а после измена ЗКП од 1965. године и у већима другостепених судова, када ови одлучују на претресу. Ипак се могу ставити озбиљне примедбе на поједина законодавна решења. Постоје врло значајна ограничења учешћа грађана у суђењу (установа судије-појединца, тзв. вапрасправна већа у првостепеном поступку, а нарочито одсуство судије-поротника пред вишим судовима у поступку по правним лековима).

Поред тога, усвајање система јединствених судских већа ствара одређене тешкоће и доводи до разних слабости у практичној примени. Поново се поставља питање способности судија-поротника да одлучују о прав-

(11) Упутство о преуређењу судова Одјела за правосуђе ЗАВНОХ-а од 15. II 1944. г., објављено у Хисторији народне власти др Л. Гершковића. — Међутим, треба истаћи да се најважнији правни споменици из периода оружане борбе односе на организацију и делатност војних судова: Наредба о оснивању војних судова од 1942. и Уредба о војним судовима од 1944. године.

(12) Привремена народна скупштина донела је 1945. прво Закон о уређењу надлежности војних судова у југословенској армији, а затим Закон о уређењу народних судова. Члан 13. овог закона предвиђа да судови, када суде у првом степену, чине то по правилу у већима у којима учествују судије и два присудитеља. Устав ФНРЈ од 1946. године, у глави XIII — Народни судови, привремене судије назива „судије поротници“ и прихвата их као равноправне учеснике у саставу већа првостепених судова. После Устава од 1946. долази до Закона о уређењу народних судова од 1946, а после Уставног закона од 1953. доноси се Закон о судовима од 1954. којим се уводи термин „повремене судије“.

(13) Данас важеће уређење судова регулисано је законима који су уследили после доношења Устава СФРЈ од 1963: Основни Закон о судовима опште надлежности од 1965; Закон о прив. судовима од 1965; Закон о војним судовима од 1965. са изменама и допунама од 1967.

ним питањима. У пракси, судије-поротници се у погледу ових питања ослањају на мишљење професионалног судије. Председник већа, професионални судија, руководи суђењем, али судије-поротници морају приликом одлучивања да имају равноправан положај са професионалним судијом. Та равноправност даје установи учешћа грађана у суђењу онај демократски карактер који је основни разлог њеног увођења у судски систем. Исто тако, судије-поротници морају имати апсолутну већину у односу на професионалне судије, јер та већина треба да компензира ону фактичку предност коју имају професионалне судије као стручњаци⁽¹⁴⁾. Законодавна решења у потпуности задовољавају ове оправдане захтеве, али, у пракси, пасивно држање судија-поротника спречава њихову примену, тако да при доношењу одлуке врло често председник већа фактички ради као судија-појединац.

V. Захтев за реформом установе учешћа грађана у суђењу поставио се већ на Првом конгресу правника Југославије 1954. године, јер су се после неколико година примене одговарајућих законских прописа уочиле одређене слабости и почеле стављати озбиљне примедбе. О овој установи се већ годинама и даље дискутује и износе се различита мишљења, која се углавном свODE на питање њеног укидања или задржавања у нашем судском систему. Међутим, и присталице ове установе битно се разликују у предлозима: једни се залажу за измену досадашњег система, док други сматрају да не треба мењати садашње стање и обим учешћа грађана у суђењу.

Заступници мишљања да данас код нас судије-поротници нису више потребни и да их треба заменити професионалним судијама истичу, пре свега, политичке разлоге. Ови разлози постојали су у првим послератним годинама, док данас у политичком погледу не постоје разлике између судија-поротника и стручних судија. Код избора судија постављају се исти услови политичке изграђености и оданости, а и сам избор врши се на исти демократски начин. Судска функција се обавља у условима стварне демократске контроле народа и његових представничких органа. С престајањем политичке потребе долазе још више до изражаја разлози стручне природе, тј. недостатак стручне правничке спреме судија-поротника. Истиче се да ново друштво изграђује своје нове стручњаке, па и нове правнике, који су у стању да обезбеде пуну законитост новог друштва. То одговара подели рада, која је потпуно спроведена у савременом друштву. Данас већ има довољно правничких кадрова који могу преузети вршење судијске функције, те установу учешћа грађана у суђењу треба сасвим напустити или бар знатно смањити њен делокруг⁽¹⁵⁾.

Присталице оваквог становишта нису сагледале прави политички значај установе учешћа грађана у суђењу. Није реч о томе да наше професионалне судије нису политички изграђене, него о што ширем учешћу радних људи, посебно непосредних произвођача, у свим друштвеним функцијама, па и у вршењу правосуђа. Учесће грађана у суђењу је један од облика друштвеног самоуправљања постављеног у Уставу СФРЈ. У нашем соци-

(14) Dr Vladimir Bayer, цит. рад, стр. 153.

(15) Др Борислав Благојевић, цит. рад, стр. 149.

јалистичком друштву ова установа има нову друштвену садржину, она представља форму социјалистичке демократије.

У прилог ове установе, поред осталих општих аргумената свих њених присталица, посебно се истиче да судије-поротници уносе у судску функцију динамичност својих сазнања и свакодневног животног искуства, те се на тај начин сузбија шаблонизовање ове функције и крутост професионалних судија ⁽¹⁶⁾.

Најзад, установа учешћа грабана у субењу у нас има васпитну улогу. Неколико десетина хиљада судија-поротника врши позитиван утицај на подизање правне свести и развијање друштвеног морала грабана, што, у крајњој линији, утиче на смањење криминалитета ⁽¹⁷⁾.

VI. Установа учешћа грабана у субењу, мада је оправдала своје постојање ⁽¹⁸⁾, није се у потпуности афирмисала, јер многи изабрани поротници нису довољно способни да као равноправни чланови судског већа учествују у субењу.

Закон о судовима опште надлежности поставља способност за вршење судијске дужности као општи услови за избор судија-поротника (чл. 41, ст. 1). Судска функција се не састоји само у примени права, већ у разрешавању спорних односа. Реч је о повезаности правних и фактичких питања у процесу расветљавања и решавања друштвеног односа који је предмет субења. Утврђивање чињеница је један од најтежих и најодговорнијих задатака судије, а оно је ван области права. Стога се и од судија-поротника тражи познавање оних друштвених односа о којима се расправља пред судом ⁽¹⁹⁾. Не траже се никаква посебна стручна знања, јер је суд у могућности да путем вештака расветли све спорне чињенице које захтевају специјалну стручност.

О посебном образовању судија-поротника непрестано се расправља и појављују се, углавном, два супротна мишљења. По првом схватању треба бирати стручне поротнике, јер само стручност може да обезбеди фактичку равноправност свих чланова већа ⁽²⁰⁾. У оквиру оваквих схватања предлаже се увођење тзв. квалификоване пороте у свим врстама спорова. Овакав предлог поткрепљује се чињеницом да систем квалификоване пороте постиже позитивне резултате код привредних судова. Поред тога, стручни поротници су врло корисни и у поступку према малолетницима, у субењу за привредни криминал и др. Истиче се да би се на тој линији могао знат-

(16) „Од судија-поротника очекује се једна специфична корист. Они треба да спрече формализам и шаблонерство професионалних судија код доношења одлука, али се при том морају чувати да не прогласе формализмом и не занемаре позитивне правне прописе који и њих обавезују“, др Владимир Бајер, цит. рад., стр. 153.

(17) др Мирко Перовић, рад цит. под 5), стр. 178

(18) Тако, нпр., др Мирко Перовић истиче да је „порота у првом послератном периоду одиграла значајну улогу као средство борбе против бирократских и других деформација професионалног судијског кадра“, „Правосуђе и како га реорганизовати“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1968 бр. 2, стр. 211.

(19) У том смислу могао би поменути чл. 41, став 1. Закона о судовима опште надлежности да буде прецизније формулисан. Наиме, могао би се додати ... „који је с обзиром на познавање одговарајућих спорних друштвених односа, способан да врши судијску дужност“.

(20) др Миленко Јовановић, цит. дело, стр. 111—112.

но подићи квалитет пороте у свим судовима ⁽²¹⁾. Међутим, признаје се да би увођење квалификоване пороте, због разноврсности спорова код судова опште надлежности, отежавало поступак одабирања судија-поротника.

Учешће квалификованих стручних поротника у суђењу предвиђено је законским прописима код специјализованих судова, а и у одређеним стварима код судова опште надлежности ⁽²²⁾.

Поставља се питање да ли је целисходно генерално прихватање система квалификоване пороте? Усвајањем оваквог система у свим врстама спорова значило би да у сваком случају судија-поротник треба да има одређену стручност. Међутим, законски прописи остављају могућност да из списка судија поротника буде ангажован онај који ће најбоље помоћи професионалним судијама у функцији суђења и допринети квалитету суђења. У неким врстама спорова и у неким стварима биће довољно да судије-поротници буду „способни да врше судијску дужност“, тј. да располажу познавањем спорне области, док ће у другим стварима бити потребно да се бирају стручни поротници (Закон о судовима опште надлежности, чл. 41, ст. 1. и 2). Чини се да је законодавно решење довољно еластично и да задовољава потребе праксе.

Заступници другог становишта изјашњавају се против ангажовања стручних судија-поротника у свим споровима и, углавном, постављају као минималан захтев познавање оних друштвених односа који су предмет суђења ⁽²³⁾. Главни аргумент налази се у карактеру и улози установе учешћа грађана у нашем судском систему. Наиме, ако се од судија-поротника тражи одређено стручно знање, онда се доводи у озбиљну сумњу поставка да порота улази у процес социјалистичке демократизације и друштвеног самоуправљања. Таквим решењем порота губи оне битне елементе демократичности и самоуправности, који се састоје у што ширем укључивању непосредних произвођача у вршењу судијске дужности. Захтевом да судије-поротници располажу одређеном стручном спремом негира се установа учешћа грађана у суђењу, јер се фактички признаје да је за вршење функције суђења потребно стручно знање. Оно је, у ствари, неопходно за професионалне судије, те постаје све актуелнији захтев за њиховим стручним усавршавањем. Поред познавања права судије треба да поседују низ допунских знања, криминолошких и других ⁽²⁴⁾.

Међутим, установа учешћа грађана у суђењу није уведена у наш судски систем због стручности, нити се данас могу постављати такви захтеви. Од судија-поротника тражи се, по правилу, животно искуство и познавање одређених друштвених односа о којима се расправља пред судом. Судије-поротници не треба да буду лаици у смислу да уопште не поседују од-

(21) Др Јосип Брнчић, Приједлози за унапређење правосуђа, *Архив за правне и друштвене науке*, 1966, бр. 1, стр. 72.

(22) Закон о привредним судовима (чл. 43); Закон о војним судовима (чл. 18); Законик о кривичном поступку (чл. 423, ст. 5).

(23) Dr Vladimír Bayer, цит. рад, стр. 155; др Драгољуб В. Димитријевић, Кривично процесно право, Београд, 1967, стр. 92; др Тихомир Васиљевић, Размишљања о стручном усавршавању судија, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 3/1968, стр. 374.

(24) Др Тихомир Васиљевић, цит. рад, стр. 366—370.

ребена знања, искуства и смисао за вршење судијске дужности, али од њих не треба ни захтевати одређену стручност као од вештака.

Побољшање квалитета судија-поротника може се постићи брижљивим одабирањем грабана, одређивањем поротника који ће ући у састав већа према познавању одређене спорне области. Треба настојати да поротници постану активнији, како се субење у већу не би фактички претворило у субење судије-појединца. ⁽²⁵⁾.

Социјални састав судија-поротника у пракси је доста слаб ⁽²⁶⁾. Разлог томе треба тражити у одсуству материјалне заинтересованости, а самосталан утицај на свест судија-поротника још увек је недовољно изражен. Питање награђивања није решено на задовољавајући начин, па се непосредни произвођачи нерадо одазивају позиву ⁽²⁷⁾. Предлаже се да се питање награђивања реши као код привредних судова (чл. 20. Закона о привредним судовима).

VII У погледу обима учешћа грабана у субењу интересантно је, поред осталог, питање потребе увођења ове установе код свих судова и у свим споровима. Законски прописи не предвиђају учешће судија-поротника у многим предметима како у првостепеном, тако и у поступку пред вишим судом. Пред општинским судом постоји установа судије-појединца. Досадашње искуство показало је да зборно субење пружа више гаранција за правилност и објективност субења и да одлуке донете у судском већу имају већи ауторитет, поред осталог и с обзиром на учешће грабана у субењу. Стога се предлаже укидање установе судије-појединца. Међутим, решење овог питања зависи од тога да ли ће се усвојити предлози за реорганизацију правосуђа и изузети из надлежности општинских судова мање значајни спорови. Могуће је да се спорови који су до сада били у надлежности судије-појединца пренесу на друштвене органе (мировна већа, другарске судове и сл.).

Исто тако, судије-поротници не учествују у тзв. ванрасправним већима. Ова већа врло често одлучују о веома важним како правним, тако и чињеничним питањима (тако, нпр., о приговору против оптужнице), те нема оправдања што је учешће грабана искључено из њиховог састава. С тим у вези предлаже се да се учешће грабана у кривичном субењу прошири на сва одлучивања у првом степену ⁽²⁸⁾.

Међутим, могла би се предложити и решења у супротном правцу, у правцу сужавања обима ове установе по материји. Учешће грабана у субењу ограничило би се на одређене кривичне и грабанске предмете који имају шири друштвено-политички значај. Извесни спорови остали би и даље у надлежности судије-појединца. У осталим предметима, који по свом

(25) Др Ото Центнер, цит. рад, стр. 14; др Т. Васиљевић, цит. рад, стр. 374.

(26) У највећем броју случајева ангажују се пензионери и домаћице, јер искуство показује да други поротници нерадо долазе на субење. Један од главних разлога лежи у чињеници да судије-поротници губе своје дневне личне дохотке, док је дневница судија-поротника скоро симболична (нпр. у Словенији износи 500—700 ст. динара, а у неким судовима БиХ судијама-поротницима није се ништа плаћало).

(27) Статистички подаци (стање 1. I 1968) показују да је од 50.789 судија-поротника у судовима опште надлежности непосредних произвођача било 8.178 или 16,1%. Др Мирко Перовић, рад цит. под 18), стр. 211—212.

(28) Др Ото Центнер, цит. рад, стр. 10—11.

значају захтевају зборно одлучивање, могла би се увести већа професионалних судија. Само за најтежа кривична дела задржало би се учешће грађана, тј. већа у саставу од двојице судија и тројице судија-поротника ⁽²⁹⁾.

Што се тиче поступка пред првостепеним судом, могу се прихватити предлози који иду у правцу проширења учешћа грађана на сва одлучивања у првом степену. По питању учешћа грађана у другостепеном поступку постоје различита мишљења. Може се прихватити законодавно решење, тј. учешће судија-поротника само када се у другом степену суди на претресу, а могло би се ово учешће проширити и на одлучивање у седници већа.

Постоји и такво мишљење, да нашем систему друштвеног самоуправљања више одговара учешће грађана у другостепеном и коначном судском одлучивању него пред првостепеним судом. Оваквим решењем бирао би се мањи број поротника, што би пружило могућности за одабирање најспособнијих грађана. С друге стране, оваква измена била би корисна и с материјалне стране (мање расхода за накнаду трошкова и награђивање, мање одсуства са посла и др.) ⁽³⁰⁾.

Ово мишљење није довољно аргументовано, и чини се да се губи из вида да је одлучивање по правним лековима могуће, али не и обавезно поступање. Овакво решење фактички би представљало одбацивање саме установе учешћа у суђењу грађана који својим животним искуством и познавањем спорних друштвених односа треба да допринесу расветљавању и решењу одређеног предмета.

Законодавно решење ограничава учешће грађана на одлучивање када се одржава претрес, како пред првостепеним тако и пред другостепеним судом. Полази се са становишта да судије-поротници првенствено треба да учествују у утврђивању чињеничног стања, када се расправља у присуству странака, па постоји могућност непосредног запажања од стране суда. Заступници оваког законског решења посебно истичу да одлучивање по правним лековима у основи представља разматрање правних питања, а за одлучивање о овим питањима способне су само професионалне судије.

Неспорно је да судије-поротници треба да пруже помоћ професионалним судијама, у првом реду приликом утврђивања спорних чињеница. Међутим, сасвим оправдано се истиче да се судска функција састоји у примени права на утврђено чињенично стање, те да се разматрање правних питања не може одвојити од утврђивања чињеница. Пошто судије-поротници у првостепеном поступку учествују равноправно са сталним судијама и у разматрању правних питања, онда им то право треба пружити и у другостепеном поступку. Поред тога, решавање по правним лековима не састоји се само у разматрању правних питања. Напротив, погрешно или непотпуно утврђено чињенично стање је најчешћи разлог за улагање правног лека.

Ограничење учешћа грађана на одлучивања само у случајевима одржавања претреса доводи до тога да судије-поротници не учествују у доношењу коначне одлуке баш у најзначајнијим споровима, у којима се најчешће и улажу правни лекови. Треба имати у виду да је претрес пред другостепеним судом у ЗКП предвиђен као изузетна установа, која уопште има

(29) Др Миленко Јовановић, цит. рад, стр. 121.

(30) Др Миленко Јовановић, цит. рад, стр. 120—121.

малу практичну примену, те фактички коначну одлуку поводом правног лека доносе професионалне судије у седници већа.

У прилог проширења учешћа судија-поротника и на одлучивања у седници већа пред вишим судом може се навести и одредба новелираног ЗКП — чл. 341. Могућност учешћа странака, тј. страначка јавност, непосредност и усменост оправдали би учествовање судија-поротника, који би одлучивали на основу непосредних запажања, а не на основу списка.

Што се тиче учешћа грабана у субењу код врховних судова, наведени разлози у прилог проширења овог учешћа односе се и на врховне судове када одлучују по правним лековима. Постоји, међутим и супротно мишљење, према коме „у складу са друштвеним самоуправљањем, треба омогућити увођење одговарајуће пороте и у решавању врховних судова када се узимају начелни ставови и схватања, а не и када се инстанционо решава“⁽³¹⁾.

Овакво схватање могло би се прихватити само у случају усвајања концепције о тзв. квалификованој пороти. Једино квалификовани, стручни поротници могли би да учествују равноправно са професионалним судијама у седницама већа врховних судова и онда када се расправљају питања принципијелног и општег значаја. Према томе, може се закључити да судије-поротнике треба увести у сва судска већа, укључујући и врховне судове када одлучују по правним лековима.

У погледу састава судских већа која решавају по правним лековима такође постоји више различитих мишљења. Једни сматрају да професионалне судије треба да буду у већини, јер у поступку пред вишим судом „претежу правна питања“. Овакво схватање изражава сумњу у способност судија-поротника и губи из вида повезаност чињеничних и правних питања у конкретном предмету.

Има и таквих предлога да треба размотрити могућност увођења „шире пороте“, тј. да пред вишим судом поред тројице професионалних судија учествује четири или шест, па чак и више поротника, што би приближило судско одлучивање осталим формама колективног саветског одлучивања⁽³²⁾.

Постоји и мишљење да однос сталних судија и судија-поротника у поступку пред вишим судом треба да буде исти као у судским већима првог степена. Пошто се у погледу одлучивања не прави разлика између првостепеног и вишестепеног субења, нема разлога ни оправдања да се таква разлика чини у погледу састава судског већа. По овом питању најбоље је да се прихвати законодавно решење које се предвиђа за случај одржавања претреса пред вишим судом, тј. састав судског већа од двојице судија и тројице судија-поротника (чл. 20, ст. 2. и чл. 22, ст. 1. ЗКП).

VIII Слабости у досадашњем практичном функционисању установе учешћа грабана у субењу указују да и даље, као веома актуелан, остаје

(31) Др Мирко Перовић, рад цит. под 18), стр. 213; др Ото Центнер, цит. рад, стр. 9.

(32) Др Миленко Јовановић, цит. дело, стр. 121.

проблем квалитета судија-поротника и уопште њиховог активизирања у вршењу судијске дужности. Стављају се озбиљне примедбе на поступак избора и одабирања грађана за судије поротнике. Оправдано се сматра да би разни уочени недостаци могли бити отклоњени ако би се бирали способни поротници. Побољшањем квалитета судија-поротника и сама установа учешћа грађана у суђењу постала би квалитетнија.

Независно од низа слабости које данас постоје, учешће грађана у суђењу у садашњој етапи нашег социјалистичког развитка је и потребно и корисно. Напуштање овог института било би у супротности са развитком нашег друштвеног и правног система.

У даљем унапређењу правосуђа учешће грађана у суђењу, као један од облика социјалистичке демократије и друштвеног самоуправљања, треба да одигра значајну улогу у преображају суда и судске функције, у мењању карактера судских одлука. Путеви и инструменти усклађивања судске функције са самоуправним друштвеним системом су веома разноврсни. Учешће грађана у суђењу уклапа се у тај процес и представља један вид подруштвљења судске функције уношењем у судство елемената демократичности и самоуправности. Међутим, ова установа није вид деетатизације у смислу преношења власти са државе на друштво. Мировна већа, арбитраже, разни облици другарских судова представљају видове преношења судске функције са судова као државних органа на друштвене органе. Суд је државни правосудни орган, а судије-поротници, као равноправни чланови судског већа, врше функцију суђења и у име друштва-државе изричу принуду. Према томе, ма како поставили установу учешћа грађана у суђењу, све док је суд орган који располаже принудом, ова установа не може представљати вид деетатизације као преношења судске функције са државе на друштво. Међутим, то је само један вид подруштвљења судске функције, који се показује као најбржи и најлакши пут у процесу деетатизације. Установа учешћа грађана у суђењу може и мора да одигра позитивну улогу на једном другом путу усаглашавања правосуђа са самоуправним друштвом. Уношењем елемената друштвености у постојећи судски систем, ова установа доприноси подруштвљењу у оквиру самих судова, и, уопште, позитивно ће утицати на процес постепеног претварања самих судова у друштвене органе.

Др Милица Стефановић-Златић

РЕЗЮМЕ

Участие граждан в разбирательстве судебных дел

Привлечение граждан к участию в рассмотрении судебных дел введено в современном праве как принцип буржуазно-демократической революции. На европейском континенте оно было перенято из Англии, но от английской системы присяжных заседателей (т. наз. жюри) постепенно отказались почти все страны Европы, приняв систему единых судебных коллегий, по примеру германского *Schöffengericht*.

Сразу же после введения суда присяжных в современном праве возникли большие дискуссии по вопросу его оставления или же упразднения.

И в нашей стране, привлекевшей граждан к участию в разбирательстве судебных дел в годы Народно-освободительной борьбы, также уже давно ведутся дискуссии по данному вопросу.

В нашей судебной системе необходимо сохранить привлечение граждан к участию в судебных разбирательствах, так как их участие представляет собой одну из форм социалистической демократии и общественного самоуправления. В то же время, от народных заседателей не следует требовать определенных знаний, а только знакомства с общественными отношениями, являющимися предметом судебного рассмотрения. В силу этого не следует вводить систему т. наз. квалифицированных присяжных заседателей. Имеются предложения о расширении участия граждан во всех судебных коллегиях, включая и верховные суды, при разрешении дел по кассационным жалобам. Замеченные недостатки в судебной практике могут быть отклонены улучшением подбора народных заседателей, а также разрешением остальных вопросов, влияющих на активность их участия в разбирательстве и рассмотрении судебных дел.

SUMMARY

Participation of Citizens in Adjudication

The institute of the participation of citizens in trials before courts and adjudication was introduced in the modern jurisprudence as a political principle of the bourgeois — democratic revolutions. It came over from England to Europe but the English system of jury gradually was given up by all European countries adopting the system of uniform court councils according to the pattern of the German Schöffengericht.

Immediately after this institute had been introduced in the modern jurisprudence wide discussions took place whether it should be kept or cancelled. In our country too, which introduced the institute of the participation of citizens in trials in the course of the National Liberation Fight, discussions on this issue have been going on for many years.

In the Yugoslav judicial system, the institute of the participation of citizens in trials should be kept, because it represents one of the forms of socialist democracy and social self-management. However, a judge-juror need not be professionally qualified, he is only required to be acquainted with those social relationships that are the object of the trial. The system of the qualified jury, therefore, should not be insisted on. The growth of the participation of citizens in all the court councils, including supreme courts when they decide on legal remedies, is proposed. The shortcomings noticed in the practice can be removed by improvement of the quality of judge-jurors, and by solving other questions influencing their activity in trials.

RESUME

La participation des citoyens au procès

L'institution de participation des citoyens au procès fut introduite dans le droit contemporain comme principe politique de la révolution bourgeoise démocratique. Elle fut transférée sur le continent européen d'Angleterre, mais le système anglais de cour d'assises, le jury, sera abandonné successivement

par presque tous les pays européens, en adoptant le système de judiciaires uniques sur le modèle de Schöffengericht allemand.

Dès l'instauration de cette institution dans le droit contemporain commencèrent d'amples discussions sur la question de son maintien ou abolition. Dans notre pays aussi, qui a introduit la participation des citoyens au procès au cours de la lutte de libération nationale, cette question est discutée voilà plusieurs années.

Dans notre système judiciaire, il faut conserver l'institution de participation des citoyens au procès, car elle constitue une des formes de démocratie socialiste et d'autogestion sociale. Toutefois, il ne faut pas demander aux jurés une qualification déterminée, mais seulement la connaissance des rapports sociaux faisant l'objet du procès. C'est pourquoi il ne faut pas introduire le système de jury »qualifié«. On propose d'étendre la participation des citoyens à toutes les chambres du tribunal, y compris les cours suprêmes lorsqu'elles statuent sur les recours juridiques. Les défauts notés dans la pratique peuvent être éliminés par l'amélioration de la qualité des jurés, ainsi que par le règlement des autres questions influant sur leur participation active au procès.